

André Gorz og basisindkomst/borgerløn

En fortælling om et marxistisk selvopgør med arbejderbevægelsens dyrkelse af lønarbejdet:

En analyse af André Gore' idé om en garanteret samfundsindkomst

Uddrag af bogen "Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé." Hovedland 2000. s. 235-244.

Erik Christensen

En ny fortælling om en post-industriell socialisme med en samfundsindkomst

Den franske socialistiske forfatter André Gorz (f. 1924), der i mange år var journalist på Le Nouvel Observateur og Les Temps Modernes, blev især kendt i Danmark fra en række bøger, der i slutningen af 1970'erne og i begyndelsen af 1980'erne hurtigt blev oversat til dansk, »Økologi og frihed« (1979), »Farvel til proletariatet – hinsides socialismen« (1981) og »Paradisets veje – kapitalens døds kamp« (1983).

Gorz gjorde her op med væsentlige dele af sin tidligere opfattelse af marxismen, arbejderbevægelsens rolle og socialismen. Samtidig skitserede han omridsene af en økologisk post-industriell socialismemodell, hvor tanker om »samfundsindkomst« indgik. I dag regnes André Gorz som en af den nye franske øko-socialismes grundlæggere (Whiteside 1997).

En samfundsutopi om en udvidelse af autonomiens sfære

I Gorz' samfundsmæssige vision ses det samfundsmæssige arbejde på tre niveauer (Gorz 1983:99):

1. Det makrosociale, heteronome arbejde, som er organiseret på hele samfundets niveau og som sikrer dets funktion, tillige med dækningen af de grundlæggende behov.
2. De mikrosociale aktiviteter på andels-, kollektiv- eller foreningsniveau, som er selvorganiseret lokalt og som har valgfrihedens og frivillighedens karakter, bortset fra de tilfælde, hvor de erstatter det makrosociale arbejde for at dække grundlæggende behov lokalt.
3. De autonome aktiviteter, der svarer til individernes, familiernes eller smågruppernes projekter og personlige ønsker.

Det mellemste niveau danner det sociale grundlag for det civile samfund. Gorz gør opmærksom på, at det er niveauet for konfrontation, for valg af forskellige muligheder for konflikt. De forskellige lokalsamfund kan vælge forskellige muligheder for at lægge produktion på de forskellige niveauer. Der vil være en stor variation, kompleksitet, overlappning og ubestemthed. (Ibid:100).

Gorz' samfundsutopi er et dualistisk samfund med både en heteronom og en autonom sfære, hvor der eksisterer et synergetisk forhold mellem den heteronome og den autonome produktionsmåde med en maksimal udbredelse af autonomien for øje. Det heteronome arbejde kan ikke afskaffes af selvforvaltning og heller ikke af en rekvalificering. Der kan ske en vis frigørelse inden for arbejdsforholdene, men det indebærer ikke arbejdets autonomi og heller ikke arbejdernes selvbestemmelse. Man kan indskrænke det heteronome arbejde, men ikke afskaffe det. Det skal derimod tjene til at udvide autonomiens sfære.

En idé om livsindkomst og samfundsnyttigt arbejde

Et element i Gorz' vision og forestilling om afskaffelsen af det lønnede, heteronome arbejde som hovedbeskæftigelse er en »garanti for en samfundsmæssig indkomst for enhver gennem hele hans liv til gengæld for tyve tusinde samfundsmæssige nyttige arbejdstimer, som han kan levere opdelt i så mange dele han ønsker, i et stræk eller i småbidder, i een eller i flere aktivitetssektorer.« (Ibid:164).

For Gorz er det imidlertid centralt, at denne ret til en samfundsindkomst suppleres med en ret til egenproduktion af brugsværdier, ellers kan den blot »forlænge individernes afmagt og underordning i forhold til centralmagten« (ibid:15).

Gorz mener nemlig, at det i forhold til det almindelige slogan: »Retten til arbejde« er vigtigt analytisk at skelne mellem:

1. Ret til lønarbejde.
2. Ret til indkomst.
3. Ret til at skabe brugsværdier og
4. Ret til at have adgang til værktøj, som gør det muligt at skabe brugsværdier.

Retten til indkomst er i sig selv heller ikke frigørende. Afgørende for Gorz er retten til at skabe brugsværdier og retten til adgang til værktøj, som gør det muligt at skabe brugsværdier »retten til selv at producere en del af de varer og tjenesteydelser, man forbruger«. (Ibid:15).

Gorz ser »socialindkomsten« (Gorz 1983:72-78) i sammenhæng med lønarbejdets afskaffelse og definerer den som »Den samfundsmæssige form indkomsten antager, når automatiseringen har afskaffet den permanente arbejdstvang og dermed både værdiloven og selve lønarbejdet«. Gorz mener teoretisk, at den garanterede samfundsindkomst bygger på »arbejdets værdi«. Det er hverken en kompensation, hjælp eller statens forsørgelse af individet. Det er ikke »udsat løn« eller »forskuud på fremtidig løn«.

Gorz mener, i modsætning til bl.a. Gunnar Adler Karlsson, at »det er ikke længere arbejdet og arbejderne, men livet og samfundsborgerne, der viser sig at skulle aflønnes.« (Ibid:75).

»Lønarbejdets, markedsmekanismernes og arbejdsværdilærens bortfald er det nødvendige resultat af produktionens automatisering, og det er implicit indeholdt i tankerne om livsarbejdstid forbundet med garanteret livsindkomst«. Det skal begrundes som »borgernes ret til en livsindkomst, der repræsenterer deres andel af de samfundsmæssigt skabte rigdomme« – og på den anden side »en adgangsret til midlerne til at producere og skabe de ikke samfundsmæssigt programmerbare goder man ønsker at bruge, forbruge og udveksle uden om markedet.« Det han kalder »de autonome aktiviteters område«.

Gorz' personlige og politiske paradigmeskift

Gorz' idé om en livsindkomst skal forstås som resultat af et personligt og politisk paradigmeskift, et skift i baggrundsantagelser i lighed med det Gouldner taler om som er karakteristisk for radikale paradigmeskift.

I 1960'erne forsøgte Gorz at skitsere en slags tredje vej til socialismen, som både adskilte sig fra en traditionel socialdemokratisk og en traditionel kommunistisk vej, en ny mere radikal reformisme, hvor man talte om strukturreformer. Det var budskabet i hans bog »Arbejderbevægelse og nykapitalisme«, der blev oversat til dansk (1967). Heri argumenterede han for, at arbejderbevægelsen (fagbevægelsen og de socialistiske partier) skulle bryde med en snæver økonomisk politikopfattelse og stræbe efter at erobre autonome beføjelser på fabriksplan samt politisk skabe strukturreformer i kapitalismen for på længere sigt at skabe et moderne socialistisk samfund.

Derfor blev han også betragtet som en væsentlig socialistisk teoretiker af flere danske og nordiske socialister (bl.a. folkene omkring det nordiske socialistisk-teoretiske tidsskrift Zenith og SF-folketingspolitikeren Kai Moltke).

Gorz' opgør med den socialistiske fortælling om arbejderbevægelsen

I begyndelsen af 1970'erne ændrede Gorz radikalt sit politiske verdensbillede under indtryk af den økologiske problematik og den mikro-teknologiske revolution, hvilket viste sig i udskiftning af grundmetaforer og fortællinger.

Betingelsen for at en venstrefløj kan være med til at tegne et realistisk fremtidsbillede og dermed præge udformningen af et post-industrielt samfund, er for Gorz, at den er i stand til gøre op med en række grundlæggende forestillinger i den traditionelle marxisme. En vigtig forudsætning for at tænke nyt er, at man bevidst gør op med gamle tanker. Gorz' program er en revision af marxismen på en måde, hvor han fastholder væsentlige dele som et »uundværligt analyseinstrument«. (Gorz 1979:7). Det sker især i bogen »Farvel til proletariatet« (Gorz 1981).

I arbejderbevægelsen har der efter Gorz' opfattelse (bl.a. begrundet med henvisninger til Marx' teori) eksisteret en grundlæggende forestilling om, at kapitalismen skabte en arbejderklasse, der havde den historiske mission at omstyrte kapitalismen. Målet for bevægelsen var at gøre sig til herre over produktionen (arbejdermagt) og staten (proletariatets diktatur), hvilket blev anset for socialismens mål. Det har givet anledning til en næsten religiøs dyrkelse af proletariatet. Derfor siger Gorz farvel til proletariatet.

I virkeligheden har kapitalismen frembragt en arbejderklasse, som har vist sig ude af stand til at gøre sig til herre over produktionen, og hvis formulerede interesser ikke har stemt overens med en socialistisk rationalitet. I arbejderbevægelsen havde man forestillingen om, at proletariatet blot kunne blive magtens subjekt, der skulle bemægtige sig det beherskelsesapparat, som kapitalen havde indført. Efter Gorz' opfattelse kan en klasse imidlertid ikke blot fortrænge en anden ved blot at tage dennes plads i beherskelsesapparatet. For Gorz repræsenterer staten og produktionen byggede på lønarbejde en »funktionel magt«, der skal begrænses på anden måde.

I det meste af arbejderbevægelsens historie har man ikke skelnet mellem frigørelsen i og frigørelsen fra lønarbejdet. Det har betydet, at man heller ikke har skelnet mellem retten til arbejdet (lønarbejdet) og retten til indkomst. Med erfaringerne fra arbejderbevægelsens historie når Gorz frem til den konklusion, at det for arbejdereren ikke længere hverken er et spørgsmål om at frigøre sig i lønarbejdet, gøre sig til herre over lønarbejdet eller erobre magten inden for lønarbejdets rammer.

Nej! Gorz er radikal og provokatorisk. Hvad det gælder om er at befri sig for lønarbejdet ved at fornægte dets natur, indhold, dets nødvendighed og dets fremtrædelsesformer. »Ved at sige nej til lønarbejdet siger man også nej til arbejderbevægelsens traditionelle strategi og dets organisationsformer«. »Det drejer sig ikke længere om at erobre magten som arbejder, men om at erobre magten til ikke længere at fungere som arbejder.« (Ibid:96-97).

Muligheden for arbejdssamfundets afskaffelse

Centralt i hele Gorz' analyse er hans opfattelse af lønarbejdet. Gorz taler mest om arbejde som lønarbejde: »En aktivitet, som man udfører:

1. for en tredjemand;
2. til gengæld for en løn;
3. under former og tidsplaner, som er fastsat af den, der betaler én;
4. med formål for øje, som man ikke selv har valgt.« (Ibid:11).

Det er en unaturlig, fremmedbestemt aktivitet, et middel til at tjene penge, »ikke en aktivitet, der bærer sit formål i sig selv«, og er derfor »ikke frihed«. I arbejderbevægelsens »heroiske tidsalder« har frigørelsen i og frigørelse fra arbejdet været synonyme.

Heroverfor opstiller Gorz »selv-bestemte aktiviteter«, hvis primære mål ikke er at bytte min tid for de andres tid. Den er helt sit eget formål, når det drejer sig om æstetiske aktiviteter eller kunstneriske aktiviteter. Forholdet mellem lønarbejde og selvbestemt aktivitet er den samme som forskellen mellem bytteværdi og brugsværdi.

Gorz opstiller derfor et nyt slogan: »Afskaf arbejdet og frigør tiden«. Det skal dog forstås således, at han ikke regner med, at man kan afskaffe lønarbejdet totalt. Men man kan gradvis fjerne det, samtidig med, at man giver mulighed for at udfolde det, han kalder autonome aktiviteter.

Gorz mener, at den mikroelektroniske revolution indvarsler en æra, hvor arbejdet afskaffes, hvorfor han taler om »arbejdssamfundets endeligt«. Det skal forstås i den betydning, at mængden af nødvendigt arbejde falder hastigt, og ligegyldigheden over for arbejdets bestemte indhold er stigende.

Gorz mener, man kan registrere et holdningsmæssigt skred i forbindelse med lønarbejdet: Færre mener, at arbejdet er »den vigtigste dimension i deres liv«. »Denne modvilje mod arbejdet er den vigtigste af de socio-kulturelle forandringer, der er i gang. Den undergraver industrialismens ideologiske og etiske fundament« (Gorz 1983:59). Det betyder, at der ikke kan blive fuldtidslønarbejde for alle, og lønarbejdet ikke kan forblive tyngdepunktet eller blot den fremherskende aktivitet i den enkeltes liv. Men alligevel fastholdes normen om fuld beskæftigelse og dermed »retten til arbejde«.

Ved at opretholde normen om fuld tid straffer og marginaliserer man de arbejdsløse. Hvis arbejdet kun tog 30 timer om ugen eller mindre, ville det kun være en aktivitet blandt andre mulige, som var lige så vigtige. »Det eksistentielle underkastelsesforhold til arbejdsgiveren ville være forandret.« Gorz konkluderer derfor, at »opretholdelsen af normen om fuld tid tenderer grundlæggende mod at bevare dominansforhold, der bygger på præstationsetik« (ibid:60).

Muligheden for frigørelse eller yderligere kontrol

Gorz ser imidlertid ikke kun muligheden for en frigørende udgang »til venstre« i den igangværende post-industrielle revolution med en afskaffelse af arbejdssamfundet. En anden, repressiv udgangsmulighed »til højre« er skabelsen af et samfund, hvor »produktions- og kontrolapparatet smelter sammen« (ibid:9). Det vil også være en afvikling af kapitalismen, men på en helt anden måde.

Målet er nu ikke længere at akkumulere kapital og øge dens værdi, men at »kontrollere samfundet og dominere det« (ibid:66). Det er billedet på et totalitært samfund eller et helt programmeret samfund (fra den franske sociologiprofessor Alain Touraine), hvor »forbrugermennesket bliver selv en produceret eller selvproduceret vare, som sælges med profit« (ibid:49).

Gorz har også betegnet denne totalitære tendens som »teknofascistisk regulering« (Gorz 1979:51). Det er den ekstreme form for »fremmedregulering« i modsætning til »selvregulering«. Det er et samfund, hvor institutionerne overtager stadig mere ansvar for menneskene igennem professionalisering, specialisering og opsplittning og fremskynder det civile samfunds forfald. Og borgeren ender med at være forbruger af en politik, der udarbejdes og udføres af en elite.

Et sådant system kan opretholdes, hvis en arbejdselite kan opretholde et overherredømme i samfundet over for den ikke-arbejdende gruppe ved mere eller mindre autoritære midler, og hvor denne nye klassesdeling afskaffer de lige rettigheder for alle. Gorz ser allerede tendenser i den retning i alle kapitalistiske samfund med en todeling af arbejdsstyrken: »På den ene side en elite af beskyttede og stabile arbejdere, der er fuldtidsansatte bærere af industrialismens traditionelle værdier, knyttet til deres arbejde og deres sociale status, på den anden side en masse af arbejdsløse

og arbejdere uden kvalifikationer eller status, som bliver ansat på utrygge, midlertidige vilkår til uspecificerede småjobs.« (Gorz 1983:60-61).

Gorz udpeger »klassen af stabile arbejdere som spillende en konservativ rolle som forsvarere af den gamle orden«. Heroverfor står det han kalder det »post-industrielle neo-proletariat af status- og klasseløse personer« (Gorz 1981:98). De defineres ikke længere ved deres arbejde. Til forskel fra den traditionelle arbejderklasse er denne »ikke-klasse« frigjort subjektivitet. Gorz taler også om »det post-industrielle proletariat«, hvis mål er at »unddrage sig den produktivistiske og bytteværdiorienterede rationalitet« (ibid:105). For den drejer sig om »at erobre stadig større autonomt rum som er unddraget samfundets logik«.

Gorz tegner her billedet af en ny klassekamp mellem helt forskellige værdier inden i den gamle arbejderklasse, hvor en del er blevet stadig tættere knyttet til lønarbejdet mod en anden del, som er tættere knyttet til det civile samfund.

Gorz' dualistiske utopi

Det helt centrale i Gorz' vision er at skabe et så stort rum som muligt for en autonomi, der er unddraget den økonomiske rationalitets dominans. Derfor gør han ikke alene op med marxismens naturopfattelse, men også med dens menneskeopfattelse. I marxismen og arbejderbevægelsen har man betragtet »individuel autonomi« som udtryk for »småborgerlig individualisme«. Men Gorz taler heroverfor om »en eksistentiel erfaring om mulig autonomi« (Gorz 1981:55-56), og taler om eksistentielle behov (æstetiske, erotiske, relationelle og affektive behov) og et behov for autonomi.

Disse behov har en relativ autonomi og kan ikke underlægges politiske imperativer, som man har set mange eksempler på. Kapitalismen tilintetgør arbejderens autonome evner.

Gorz fremhæver, at menneskets samfundsmæssige væren aldrig kan integrere alle dimensioner af den individuelle eksistens. Mennesket er ikke »socialiserbart i hele sin udstrækning« (ibid:122). Derfor har alle socialistiske teorier og utopier, der har forsøgt at gøre alt til samfundsmæssig væren, været repressive.

Gorz mål er et opgør med »den økonomiske rationalitet«. »De ikke-økonomiske aktiviteter er selve livets stof. De omfatter alt der bliver gjort ikke for penge, men af venskab, kærlighed, medfølelse eller hjælpsomhed; eller gjort for den tilfredsstillelse, fornøjelse og glæde man får ud af selve aktiviteten – både dens udførelse og dens resultat.« (Gorz 1983:80).

For at den tid, i hvilken det er enhvers pligt at udføre heteronomt arbejde, kan reduceres til et minimum, er det nødvendigt at alle arbejder (Gorz 1981:134). Til den nødvendige sfære regner Gorz også staten – og her gælder, at indskrænkning af heteronomiens sfære må betyde »decentralisering og en vis grad af lokal selvforsyning«. I hele Gorz' tankegang ligger, at det er muligt klart at adskille disse sfærer, således at autonomien er unddraget heteronomiens imperativer. Det, man skal løse, er ikke at ophæve staten, men at ophæve dominansen af staten over samfundet. Der må ske en omdannelse af staten, for at der kan ske en omdannelse af samfundet.

De nye grundmetaforer og skift i fortællinger bag Gorz' nye idé om en samfundsindkomst

Fortællingen om skiftet fra industrialisme til post-industrialisme

Det var den økologiske problematik og den mikro-teknologiske revolution, der fik Gorz til grundlæggende at revidere eller udvikle sine nøglemetaforer om samfundet. Hvor han tidligere udelukkende havde forstået samfundene ud fra den grundlæggende forståelsesfigur: kapitalisme – socialisme, begyndte han nu også at forstå samfundet ud fra en anden akse eller figur: industrialisme (vækst) – post-industrialisme.

Han mente, at man både havde set en industrialisme, der har været kapitalistisk, og en der havde været socialistisk. Gorz regnede med, at en post-industrialisme kunne tage forskellige former. Derfor brugte han både begreberne post-kapitalisme og post-socialisme. Den gamle begrebsakse blev ikke kasseret, men relativiseret og suppleret med en ny, der skabte en helt ny dimension i hans politiske verdensopfattelse.

Industrialismebegrebet og metaforen henter Gorz hos Alvin Tofflers »Den tredie bølge« (1981) (Gorz 1983:119-129). Industrialismen bygger ifølge Toffler på arbejdets, magtens, varens og

standardiseringens religion. Begrebsparret industrialisme/post-industrialisme giver Gorz et helt nyt ståsted med et nyt udsyn og verdensbillede. Nu opfatter han sig ikke alene placeret i kampen mellem kapitalisme og socialisme. Men han ser sig nu også stående midt i overgangsprocessen – krisen – mellem industrialisme og post-industrialisme. Det er hans opfattelse, at industrialismen er nået til et stadium, »hvor dens udvikling ikke længere kan fortsætte. Den er blokeret af forhindringer, den selv har skabt« (ibid:13). Og han mener ikke, at blokeringerne kan overvindes ved punktvisse initiativer, men kun ved en »omsmeltning og forandring af helheden«. Dette er et billede på et paradigmeskift.

Tilbageskuende ser han nu klart, hvordan industrialismen har fungeret og hvilken rolle marxismen og arbejderbevægelsen har haft og gør derfor op med en række elementer i arbejderbevægelsens forståelseshorisont. Fremad »skimter han en anden orden«, (ibid:9), »baseret på en anden logik, andre værdier, andre forhold mellem mennesker og et anderledes liv« (ibid:15). Men endnu er »ingen anden orden klar til at fødes« (ibid:13). Han sammenligner situationen med den, man stod i ved den første industrielle revolutions start med en spirende arbejderbevægelse. Det er både en svaghed og styrke, at der endnu ikke findes nogen »helhedskonception« af, hvordan det kommende samfund skal se ud.

Men kriser og overgangsperioder er tidspunkter, hvor mulighederne for at påvirke fremtiden er særligt store. Retningen for forandringen er ikke givet på forhånd. Derfor skal hans bøger ses som forsøg på at skabe en »venstrefløj, som bærer fremtiden, og ikke nostalgien i sig« (Gorz 1981:11). Hvor det store flertal og højrefløjen regner med »at fremtiden giver os for-tiden tilbage«, må en ny venstrefløj bryde med »inertien i vores mentale kategorier« og »forestille sig, foregribe og påbegynde de fundamentale ændringer« vi står overfor. Gorz føler sig som stående i opgøret med nogle snærende metaforer og søger nye frigørende samfundsbilleder.

Fortællingen om »økologismen«, som overskrider den økonomiske rationalitet

På tilsvarende måde som industrialisme/post-industrialismebegreberne er med til at give Gorz et nyt ståsted og udsyn, er erkendelsen af økologiens samfundsmæssige betydning, at alle samfund uanset type er forankrede i en natur, som har visse grænser. Det er det andet væsentlige element bag ændringen i hans politiske verdensbillede.

Gorz beskriver selv erkendelsen af utilstrækkeligheden ved at beskrive den nuværende krise som en kapitalistisk overakkumulationskrise således: »For samtidig med at den aktuelle krise udviser alle den klassiske overakkumulationskrisens kendetegn, så udviser den også nye dimensioner, som marxister på nær nogle få undtagelser ikke forudså, og som det, man indtil nu har forstået som »socialisme«, ikke har noget svar på: Krisen mellem individerne og økonomien selv, krisen i vores forhold til naturen, til vore kroppe, til det andet køn, til samfundet, til vores oprindelse, til historien; krisen i livet i byerne, i vort boligmiljø, medicinsk krise, skolekrise, videnskabskrise.« (Gorz 1979:8). Gorz tager her det hele med. Her erkendes og udstilles marxismens mange begrænsninger. Der findes utrolig mange væsentlige dimensioner, som de marxistiske »briller« og begrebsapparat ikke »ser« og »forstår«. Den kapitalistiske virkelighed må forstås i et nyt koordinatsystem med nye metaforer, der relativiserer de gamle.

Gorz beskriver erkendelsen af naturens og økologiens fundamentale betydning for en samfundsanalyse således: »Men videnskaben og teknologien er endt med at gøre denne centrale opdagelse: Al produktiv aktivitet fremkommer ved, at vi låner af planetens begrænsede ressourcer og ved vekselvirkninger, som finder sted inden for et system af mangfoldige ligevægtstilstande. Det drejer sig ikke om at gøre naturen guddommelig eller at »vende tilbage« til den, men at tage den vigtige kendsgerning med i betragtning, at den menneskelige aktivitet finder sin ydre begrænsning i naturen.« (Ibid:9).

Det er en gammel og grundlæggende erkendelse i marxismen, at væksten ligger indlejret i kapitalismen. »Kapitalens logik er at forsøge at vokse« (ibid:24). Men den socialisme, man har set, har ikke været bedre end kapitalismen. Gorz kalder den derfor »vækstsocialismen« og ser den som »en bror« til vækstkapitalismen. Det skyldes, at den hidtidige tænkning om socialisme har været helt utilstrækkelig.

En ny forståelse af socialismen må ifølge Gorz bygge på en økologisk realisme, der gør op med troen på, »at vi blot kan videreføre den borgerlige levevis og forbrugsmodel« (ibid:10). Gorz mener, at vi står over for en kapitalistisk overakkumulationskrise, der forværres af en økologisk krise. Vi må i stigende grad have en voksende mængde produkter for at sikre den samme grad af behovstilfredsstillelse, hvor ødelæggelsen af produkterne er planlagt, når de skabes, og

nedslidningen er programmeret. Samfundet har været karakteriseret ved en stadig eskalation i kravene om forbrug, i tilfredsstillelse og social konkurrence. Gorz kalder det en »flugt fremad«, som ikke er en varig løsning.

Løsningen ligger ikke i økonomisk vækst, fordi »forbindelsen mellem »mere« og »bedre« er brudt. »Bedre« kan være »mindre« – skabe et minimum af behov, tilfredsstille dem med det mindst mulige forbrug af råstoffer, energi og arbejde og skabe de færrest mulige ulemper.« (Ibid:31-32). Krisen må overvindes ved hjælp af en ny produktionsmåde, der bryder med den økonomiske rationalitet og bygger på sparsommelighed med de fornybare ressourcer og et nedsat energi- og råstofforbrug.

I økologien, i naturen ser man en anderledes rationalitet end i økonomien, hvorfor han bruger økologien som løftestang for en kritik af samfundet. Gorz mener ikke, det er muligt at uddrage en moral af økologien. Derfor skelner han mellem det, han kalder økologi og økologisme. Økologien i sig selv »er en anderledes rationalitet« (ibid:14).

Økologismen er en politisk ideologi byggende på en økologisk indsigt. Det betyder, at økologien ikke i sig selv indebærer »en afvisning af autoritære eller teknofascistiske løsninger«. Den kan bruges til at »forøge opfindsomheden med henblik på de bestående systemer«. Men »økologismen bruger økologien som løftestang for en radikal kritik« (ibid:16), hvorfor Gorz også betegner økologismen som »udtryk for det civile samfunds oprør og genopbygning« (ibid:50). Og et andet sted siger han, at »det økologiske valg er klart uforeneligt med den kapitalistiske rationalitet«. Det er et valg for decentraliseret selvregulering – »at foretrække naturlige systemer og deres selvregulerende ligevægt«. Det er også uforeneligt med den autoritære socialisme, men ikke med en »fri socialisme«.

Fremtidens socialisme må for Gorz nødvendigvis blive økologisk. Fyndigt formulerer han det på følgende måde: »Enten bliver fremtidens socialisme post-industriell og antiproduktivistisk. Eller også bliver der ikke nogen socialisme.« (Gorz 1983:16).

Gorz siger, at en stabilisering af forbrugsniveauet først vil kunne opnås, når:

1. Alt samfundsnødvendigt arbejde kan nyde godt af samme samfundsmæssige anerkendelse (og løn).
2. Alle får mulighed for at virkeliggøre den uendelige mangfoldighed af evner, ønsker og personlig smag takket være nogle frie aktiviteter.

Alle kunne arbejde meget mindre, hvis alle arbejdede. Nedsættelsen af arbejdstiden må ske i sammenhæng med udvidelsen af den selvstyrende aktivitet og den fri aktivitet. Gorz taler i den forbindelse om en udvidelse af det civile samfund, som under industrisamfundet er sygnet hen på grund af en professionalisering, en specialisering og en opsplitning i samfundet.

Litteratur

Gorz, André (1967) Arbejderbevægelse og nykapitalisme. København: Gyldendals uglebøger.

Gorz, André (1979) Økologi og frihed. Viborg: Politisk Revy.

Gorz, André (1981) Farvel til Proletariatet – hinsides socialismen. Viborg: Politisk Revy.

Gorz, André (1983) Paradisets veje – kapitalens døds kamp. Viborg: Politisk Revy.

Gorz, André (1997) Misères du présent, richesse du possible. Paris: Galilée.

Toffler, Alvin (1981) Den tredje bølge. Chr. Erichsens Forlag.

Whiteside, Kerry H. (1997) French Ecosocialism: From Utopia to Contract. Environmental Politics, vol. 6, No.3, Autumn:99-124.